

Meerkoetenschade

W. G. Gerritse

Inleiding

Sinds jaar en dag is de Meerkoet een vogelsoort geweest die weinig in de belangstelling stond. In deze situatie is de laatste jaren een duidelijke verandering gekomen omdat de soort zich plaatselijk als schadelijk manifesteerde.

De schade aan koolgewassen in Noord-Holland — waarbij Meerkoeten massaal werden afgeschoten —, is hiervan een duidelijk voorbeeld. (Vogelwerkgroep Noordh. Noorderkwart. 1974). Het ziet er echter naar uit dat schade aan koolgewassen tot de uitzonderingen behoort, dit in tegenstelling tot de schade die zou worden aangericht aan graslanden. Vooral in de IJsseluiterwaarden tussen Deventer en Zwolle kan men spreken van een meerkoetenprobleem, maar het is aannemelijk te veronderstellen dat dergelijke verschijnselen zich ook elders in het land voordoen. Aangezien mij daarover nog weinig gegevens bekend zijn, wil ik mij beperken tot de situatie zoals die werd aangetroffen in de uiterwaarden ten oosten van de IJssel tussen Deventer en Zwolle.

Vooral in twee in deze uiterwaarden gelegen CRM objecten nam het meerkoetenprobleem een vrij grote omvang aan. In deze natuureservaten, te weten de 'Hengforder- en Olster Waarden' en de 'Buitenwaarden te Wijhe' gelegen op de grens van de gemeenten Olst en Diepenveen en in de gemeente Wijhe, was het mogelijk om vanaf 1970 de meerkoetenproblematiek op de voet te volgen. Deze CRM objecten bestaan uit tichelgaten, hanken, verwilderde grienden, hooi- en weilanden en vormen een rijk broed- en rustgebied voor een groot aantal vogelsoorten.

Voedsel

Uit maagonderzoek is gebleken dat de Meerkoet hoofdzakelijk plantaardig voedsel tot zich neemt. In de maanden juni, juli en augustus wordt echter relatief veel dierlijk voedsel opgenomen, namelijk 20-45%. Gedurende de maanden april en mei bedraagt dit percentage ongeveer 10-20% maar in de resterende maanden bestaat het voedsel voor meer dan 95% uit plantaardig materiaal (Bopp 1959).

De samenstelling van zowel het dierlijk als het plantaardig voedsel is sterk gebonden aan klimatologische en plaatselijke omstandigheden en kan dan ook vrij sterk variëren. Vooral in de wintermaanden is de Meerkoet in de genoemde gebieden echter overwegend graseter. Slechts zelden worden ze in en om de reservaten duikend aangetroffen, zodat het aannemelijk is te veronderstellen dat de Driehoeksmossel *Dreissena polymorpha* hier niet (meer?) algemeen voorkomt en zodoende geen voedselbron van betekenis kan zijn zoals dat op andere plaatsen wel het geval is (Visser 1973).

Uit maagonderzoek van Nederlandse Meerkoeten is gebleken dat het opgenomen gras in lengtes van 1-3 cm wordt afgevreten en ook uit veldonderzoek is gebleken dat de Meerkoeten een voorkeur hebben voor kort jong gras. De veel gehoorde

Grazende Meerkoeten bij de Schans, dijk naar Oudeschild, Texel, 30 december 1974.

Foto: Frits van Daalen

klacht dat Meerkoeten het gras met wortel en al uit de grond trekken is tot op heden nog niet bevestigd.

Toename van de Meerkoet

De laatste jaren is er een vrij sterke toename van het aantal Meerkoeten waar te nemen, vooral die van de winterpopulatie. Deze winterpopulatie bestaat hoofdzakelijk uit broedvogels van Noord- en Oost-Europa.

Een van de belangrijkste oorzaken van deze toename is waarschijnlijk het uitblijven van een strenge winter zoals die van 1962/'63. Dergelijke winters hebben een sterk regulerende invloed op een meerkoetenpopulatie.

Door de eutrofiëring van veel binnenwateren is de voedselsituatie voor de Meerkoet in vele gevallen gunstiger geworden en vriezen deze wateren minder snel dicht, allemaal factoren die de Meerkoet ten goede komen. Ook zal in sommige gebieden een achteruitgang van bepaalde natuurlijke vijanden een rol hebben meegespeeld. Het voorkomen van de Meerkoet in de IJsseluiterwaarden heeft in de wintermaanden een irruptief karakter (vorstrushes). Vlak voor een periode met vorst is er een sterke toename te constateren en er is dan duidelijk te zien dat de IJssel als een belangrijke trekroute fungeert. Er kunnen dan groepen van 2 à 3000 exemplaren worden waargenomen en het is geen zeldzaamheid als er in het gedeelte Deventer-Zwolle enige tienduizenden Meerkoeten voorkomen. Ook de waterstand van de rivier speelt hierbij een rol. Als deze een hoogte heeft bereikt dat grote delen uiterwaard juist enkele decimeters onder water staan, dan fungeren zij als een groot foerageer- en vluchtgebied. In dergelijke situaties zijn de Meerkoeten niet sterk plaatsgebonden en komen ze vrijwel overal op deze ondergelopen uiterwaarden voor. Bij lagere waterstanden zijn ze echter gebonden aan voldoende open water dat als vluchtgebied dienst kan doen. Men vindt ze dan veelal tussen de kribben op plaatsen waar door de glooiende oevers het grasland voor hen goed toegankelijk is. Meestal blijft de grootte van deze groepen tot enige honderden exemplaren beperkt en treedt er voortdurend een verschuiving (trek?) van of in de groep op.

Anders is het bij de in deze uiterwaarden gelegen open waterpartijen als hanken, tichelgaten en ontzandingen. Hier is het voorkomen van de Meerkoet veel

De 'hoge' afrastering met veewering in het CRM-object 'De Hengforder- en Olster Waarden', najaar 1972.

Foto: W. G. Gerritse

frequenter en meer geconcentreerd. Het zijn dan ook juist deze plaatsen waar schade aan grasland optreedt en plaatselijk kan deze schade aanzienlijk zijn.

Schade

Deze treedt op als de graszode gedurende een lange periode intensief wordt begraasd. Een goed ontwikkelde grasmat zal een dergelijke begrazing wel kunnen doorstaan, maar een bijkomend effect van deze begrazing is de zeer frequente betreding en vooral bemesting van de graszode. Hierdoor krijgen bepaalde zogenaamde tredplanten zoals Zilver schoon *Potentilla anserina* en Hondsdraf (*Glechoma hederacea*) een kans zich op deze plaatsen sterk uit te breiden. Dit is een stadium dat we kritieke fase zouden kunnen noemen. Immers, wanneer na vestiging c.q. uitbreiding van de eerste tredplanten de Meerkoeten van dit land wegblijven, zal de graszode zich in de meeste gevallen wel weten te herstellen en zal de schade gering en van korte duur zijn.

Anders is het indien de (intensieve) begrazing gewoon doorgaat. Vooral in het begin van het vegetatiesseizoen (voorjaar) zullen deze planten het gras verdringen, daarbij duchtig geholpen door de Meerkoeten die het gras er telkens tussenuit eten.

In de betrokken reservaten was deze ontwikkeling goed te volgen. Deze situatie begon dicht bij de oeverlijn en breidde zich, al naar gelang van de mate van begrazing, vrij snel uit. Het schadebeeld nam soms zo'n omvang aan dat het Staatsbosbeheer verplicht was om jaarlijks enige duizenden guldens schadevergoeding aan de betrokken boeren uit te keren. Gezien de situatie lag het voor de hand dat er gezocht werd naar mogelijkheden om deze schade te voorkomen of althans tot een aanvaardbaar peil terug te brengen. Per slot van rekening werden deze terreinen hoofdzakelijk als waardevol waterwildgebied aangekocht en een zekere vermindering van de opbrengst van deze cultuurgronden, werd door middel van een verlaagde pacht prijs ingecalculeerd. Dit geldt natuurlijk alleen als deze weilanden in eigendom van het Staatsbosbeheer zijn en dat is niet altijd het geval. Al spoedig bleek dat een door Meerkoeten druk bezocht foerageergebied aan bepaalde voorwaarden moest voldoen. Meerkoeten prefereren een goed ontwikkelde graszode (cultuurtechnisch gezien) boven een min of meer verwilderde zoals die beide in de reservaten voorkomen. Verder is een ruime vluchtmogelijkheid naar aanliggend open water van groot belang. Maar deze voorwaarden bleken toch niet van zo'n essentiële waarde te zijn, omdat de vogels ook op die gedeelten voorkwamen waar de situatie voor hen veel ongunstiger was. Het kardinale punt blijkt de overgang van foerageer- naar vluchtgebied te zijn, zoals Hurter (1972) ook bij zijn onderzoek aan de Sempachersee heeft geconstateerd. Deze overgang moet gezien de karakteristieke vluchtwijze van de Meerkoet vrij zijn van hinderlijke vegetatie.

Waar aan deze voorwaarden niet voldaan wordt, zal men zelden Meerkoeten aantreffen, althans niet in grote groepen.

Verjaging van Meerkoeten en het voorkomen van schade

Allereerst werd er getracht de vogels van de betrokken percelen te verdrijven door het toepassen van min of meer 'ouderwetse' methoden. Zo werden er door de betrokken boeren vogelverschrikkers geplaatst in de vorm van de wel bekende poppen en verder dode kippen en Meerkoeten met een touw aan een stok gebonden en op de zelfde manier bevestigde plastic zakken. Ook werd er op een perceel een grote door de wind roterende spiegelbol geplaatst. Van al deze middelen had alleen de spiegelbol enigszins effect, zij het dan van korte duur en alleen bij tijden met een behoorlijke wind en zonnenschijn. Op een particulier stuk weiland midden in het object 'de Hengforder- en Olster Waarden', werd zelfs een zogenaamd knalapparaat geplaatst. Dit geval produceerde op geregelde tijden een zware knal met als resultaat dat tot op vrij grote afstand alles opvloog wat maar vliegen kon. Begrijpelijk dat deze ontwikkeling voor het reservaat slechte gevolgen had, omdat juist de schuwste vogels, zoals zaagbekken, duikeenden etc. hiervan het meest hadden te lijden. Het probleem had zich echter binnen veertien dagen zelf al opgelost, omdat bleek dat de Meerkoet zich toen vrijwel niets meer van deze knallen aantrok en het apparaat tot op ca 30 m durfde te naderen.

Een dergelijke snelle gewinning werd bij nagenoeg alle verstoringsmethoden opgemerkt en vormde in wezen het grootste probleem.

Nadat was gebleken dat de Meerkoeten aan de overgang van water naar weiland grote waarde hechtten, werd getracht — in eerste instantie met eenvoudige middelen — deze overgang voor hen minder aantrekkelijk te maken. Op de weinige plaatsen waar door een relatief hoge grensvegetatie wissels lagen, werden takken en losse hekjes geplaatst zodat het gebruik van deze wissels niet of slechts zeer moeilijk mogelijk was. Ook deze werkwijze had slechts tijdelijk effect omdat de

**Meerkoeten,
Texel,
30 december
1974.
Foto: Piet
Munsterman**

Meerkoeten al spoedig nieuwe wissels hadden gemaakt of de oude wissels weer in gebruik hadden genomen, hierbij soms geholpen door rondlopend vee.

Ook werd getracht de Meerkoeten van het land te verjagen door met veel kabaal en gebaren snel op de groep toe te lopen. Afgezien van het feit dat deze methode zeer arbeidsintensief is, was ook hier van een snelle gewinning sprake. In het begin had men al op grote afstand het beoogde effect, maar al spoedig moesten de vogels zeer dicht benaderd worden om ze zover te krijgen dat ze van het land afgingen. Ze wisten al gauw wat de bedoeling van dit alles was, zodat ze vaak alweer op hun oude plekje zaten als je weer op de winterdijk was teruggekeerd. Uiteindelijk werd besloten om langs de oeverlijn van het particuliere weiland, waar gesproken kon worden van de meeste schade (i.c. de hoogste schadeclaims), een permanente afrastering van gaas te plaatsen.

Om beschadigingen door vee te voorkomen, werd aan de landzijde nog een prikkeldraad afrastering geplaatst. De lengte van de afgerasterde oeverlijn bedroeg ca 250 meter en de gaashoogte was 1 meter. Langs een complex weilanden aan een lange kolk, waar meerkoetenbetreding minder frequent voorkwam, werd een afrastering van 50 cm. hoogte aangebracht. Deze afrastering bestond uit kippengaas, terwijl voor de hoge afrastering gebruik werd gemaakt van kuiken- of kwartjesgaas. In de praktijk bleek het kippengaas het beste te voldoen en ook de toch vrij geringe hoogte bleek voldoende te zijn. Bovendien is een dergelijk raster minder storend in het landschap en uiteraard goedkoper dan het gebruik van hogere en fijnere gaassoorten.

Al spoedig bleek dat beide afrasteringen geheel aan de verwachtingen voldeden. Na het plaatsen van de rasters in augustus/september 1971 werd er alleen in februari '72 een concentratie van enige honderden Meerkoeten op de weilanden aangetroffen. Opvallend was dat deze vogels met een voor Meerkoeten groot gemak (?) over de hoge afrastering heen en weer vlogen. Tot op heden is een dergelijk gedrag een uitzondering gebleken, alhoewel men mag verwachten dat bij

strengere winters dit verschijnsel vaker zal optreden. Op zich zie ik hierin geen enkel bezwaar omdat enerzijds gezien de periode ('s winters) en de korte tijdsduur er nauwelijks schade zal optreden. Anderzijds is er dan meestal sprake van een min of meer noodgedwongen handeling in verband met voedselschaarste. Verstoringspogingen van dergelijke groepen zijn dan ook vrijwel zinloos gebleken omdat ze in een zeer snel tempo weer op het land terugkeerden.

Resumerend kan worden gesteld dat een afrastering van gaas met een hoogte van 0,5 tot 1 meter tot nu toe de enige afdoende oplossing is gebleken om Meerkoeten vrijwel permanent van het grasland af te houden.

Dergelijke afrasteringen gaan doorgaans vele jaren mee en als men tussen het raster en de oeverlijn een afstand bewaard van enkele meters, dan zal zich hier na verloop van tijd een natuurlijke vegetatie ontwikkelen die in sommige gevallen de functie van de afrastering zal kunnen overnemen. In hoeverre dit in de praktijk zal opgaan is op dit moment nog niet geheel duidelijk, maar het ziet er nu al wel naar uit dat het in veel gevallen noodzakelijk zal zijn om hier met bijvoorbeeld wilgenstek en meidoorn een struikzone aan te planten.

Mocht deze werkwijze in de praktijk aan de verwachtingen voldoen, dan betekent dit dat het aanleggen van een gazen afrastering maar eenmalig hoeft te zijn en mogelijk in sommige gevallen zelfs geheel achterwege kan blijven mits een dichte oevervegetatie door aanplant en/of afscherming tegen vee in korte tijd gerealiseerd kan worden.

Bejaging en afschot van Meerkoeten

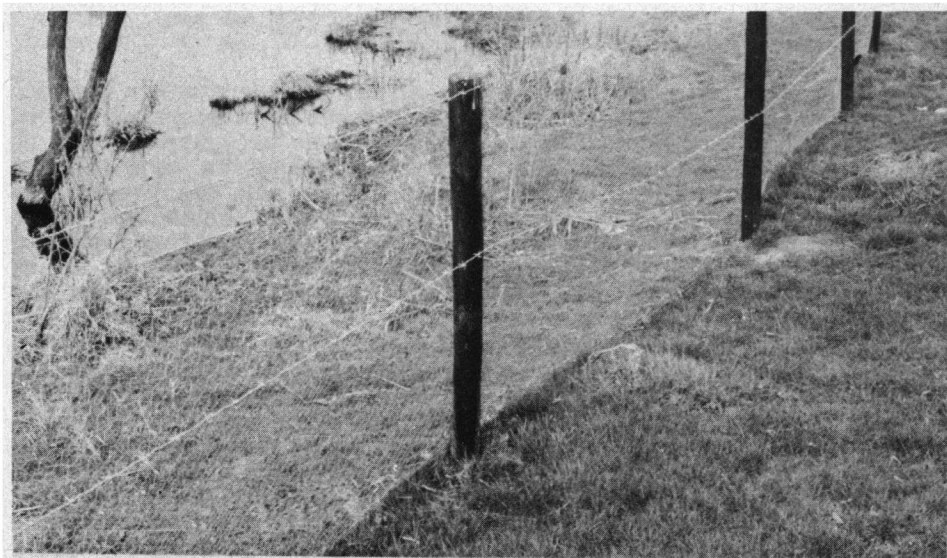
Tot slot nog enige opmerkingen over dit aspect dat nog door (te) veel personen als enige of althans de beste methode wordt aangemerkt.

Bij de betrokken landbouwers leefde de opvatting sterk dat massaal afschot de enige oplossing van het probleem zou zijn. Maar zoals Visser (1973) terecht in zijn artikel opmerkt, moet deze methode als vrijwel zinloos worden beschouwd ook al omdat men dan onvermijdelijk met het zogenaamde vacuumeffect te maken krijgt. Bovenal echter past deze werkwijze niet in het kader van het beheer van dergelijke waardevolle waterwildreservaten welke in belangrijke mate afhankelijk zijn van de factor rust.

Om objectief over dit aspect te kunnen oordelen en om aan de wensen van de landbouwers enigszins tegemoet te komen, werd besloten de bejaging zelf ter hand te nemen.

In het najaar geplaatste afrastering. Aan de waterzijde is duidelijk de begraasde vegetatie waar te nemen. Najaar 1972.

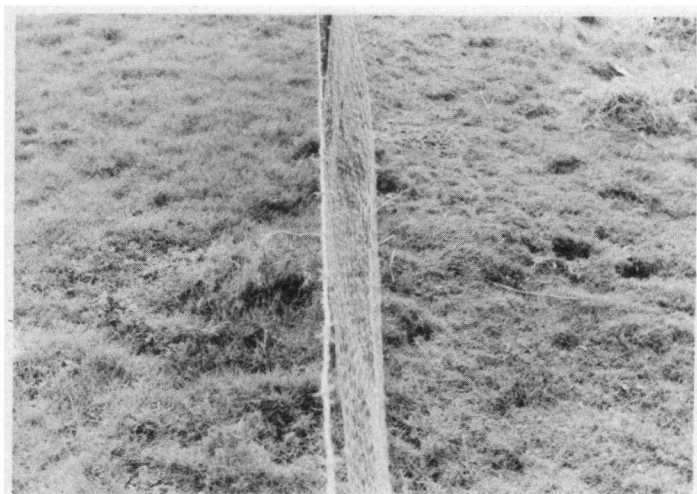
Foto: W. G. Gerritse

Als wapen werd bewust gekozen voor een semi-automatische vuurbuiks vanwege de vrij zachte knal en de grote schootsafstand. Daarmee kon verstoring van ander waterwild elders in het reservaat meestal voorkomen worden.

Het uitgangspunt van de in de reservaten toegepaste vorm van bejaging was een aantal Meerkoeten in het object te krijgen die weten dat er op hen geschoten zal worden als ze op een bepaalde plaats zouden gaan foerageren. Men zou dit een 'stal' kunnen noemen. De veronderstelling was dat een dergelijke 'stal' alternatieve voedselgebieden zou opzoeken en zodoende de aanvoer van 'verse' Meerkoeten met zich mee zou nemen. Een dergelijk gedrag meen ik wel te hebben kunnen constateren, zij het dan niet in die mate waarop werd gehoopt. Bij een vrij constante populatie zou deze methode mogelijk succesvol zijn, maar aangezien het populatieverloop in de IJsseluitwaarden zeer wisselvallig en explosief is gebleken faalde het hier.

Ook bij bejaging bleek er een gewenning op te treden, in die zin dat bij een eerste bejaging van een groep Meerkoeten het soms enkele dagen duurde voordat ze weer op de zelfde plaats verschenen. Continueerde men de be(ver)jaging, dan verschenen de Meerkoeten met steeds kortere tussenpozen op de weilanden en hun vluchtafstand werd eveneens korter. Dit ging zelfs zo ver dat een groep Meerkoeten die al enkele malen was beschoten, bij een bejaging vanaf de winterdijk (ca 150 m)

Bovenaanzicht van een in het najaar geplaatste afrastering. Rechts een gedurende circa twee maanden door Meerkoeten begraasde graszode. Hengforder Waarden, najaar 1972.

Foto: W. G. Gerritse

het water opzwellen en in de beschutting van de oever rustig bleven wachten. Een dergelijk gedrag was wel geen regel, maar het was wel frappant hoe snel de Meerkoeten bepaalde situaties doorzagen. Bijvoorbeeld het volgende werd bij herhaling geconstateerd. Doorgaans werden de Meerkoeten vanaf de dijk beschoten en wel meestal direct na het uitstappen van de auto. Als zo'n populatie al enkele malen was beschoten, dan kon bejaging al gauw achterwege blijven omdat het stoppen van mijn auto op de dijk al het zelfde effect had. Soms was stoppen nog niet eens noodzakelijk en reageerden de vogels al op het gebruik van de richtingaanwijzer en zelfs op het minderen van de snelheid. Het zal echter duidelijk zijn dit grapje al spoedig niet meer aan het beoogde doel beantwoordde. Het is niet gebleken of er bij een bejaging de noodzaak bestaat enkele Meerkoeten te doden. Op het schrik-effect heeft dit weinig of geen invloed, zodat mijns inziens geen enkel gezond motief overblijft om tot (massaal) afschot over te gaan.

Wel effectief daarentegen is het bejagen van Meerkoeten terwijl ze zich op of vlak boven het water bevinden. Dit is verklaarbaar als men de levensgewoonte van de Meerkoet enigszins kent. Als ze namelijk door welke oorzaak dan ook van hun foerageergebied worden verdreven, zullen ze linea recta naar aanliggend open water vluchten waar ze op enige afstand van de oever rustig op het door hen veilig geachte water blijven wachten. Ziet men kans tussen een dergelijke groep

Meerkoeten enige schoten te plaatsen, dan blijkt het neerspatten van de kogels op het wateroppervlak een enorm schrik-effect te geven. Door gebruik te maken van Long Rifle Hollow Point patronen, werd dit effect versterkt. Maar ook deze reactie wordt bij herhaling steeds zwakker.

Het is dus niet mogelijk gebleken de Meerkoeten door bejaging gedurende een lange tijd van het land te houden. In bepaalde situaties is het soms mogelijk de begrazingsfrequentie te verminderen, maar in het algemeen zal men de Meerkoeten (meerdere malen) dagelijks moeten beschieten.

Mede gezien de situatie in Noord Holland (5) lijkt het mij zeer wenselijk dat er ten aanzien van het optreden en voorkomen van meerkoetenschade op korte termijn door de overheid een onderzoek wordt ingesteld.

Conclusie

Op plaatsen waar men daadwerkelijk van meerkoetenschade kan spreken, is een afrastering van gaas tot nu toe de beste oplossing gebleken. Op de wijze van afrasteren zijn — gezien de verschillende plaatselijke omstandigheden — natuurlijk een aantal varianten denkbaar.

Het afsluiten of belemmeren van de overgang van foerageer- naar vluchtgebied blijkt echter van essentieel belang. De kostenfactor van een gazen afrastering en zeker die van een dubbele afrastering, kan bij grote lengten af te rasteren oeverlijn nogal bezwaarlijk lijken. In de praktijk zijn bij een onaanvaardbaar grote schade deze kosten meestal lager dan de geleden en/of te lijden schade en dus verantwoord.

Afschot en bejaging lijkt mij geen of hooguit een slechte — want tijdelijke — oplossing voor het vraagstuk. Bovendien zal deze methode meestal gepaard gaan met ongewenste bijverschijnselen zoals negatieve publiciteit en vooral verstoring.

● W. G. Gerritse, Noorder Koeslag 42, Wijhe.

LITTERATUUR:

Bopp, P. (1959): Das Blesshuhn. Wittenberg Lutherstadt.

Glutz von Blotzheim, Bauer & Bezzel (1973): Handbuch der Vögel Mitteleuropas. 5: 519-566.

Hurter, H. (1972): Nahrung und Ernährungsweise der Blässshuhns (*Fulica atra*) am Sempachersee. Der Ornithologische Beobachter. 69: 125-149.

Visser, J. (1973): Beschouwingen over de oecologie van de Meerkoet. De Nederlandse Jager. 78: 786-789.

Vogelwerkgroep Noordhollands Noorderkwartier (1974): De Meerkoet. Zaandijk.

Een door een landbouwer langs de oeverlijn aangebrachte lage afrastering (40 cm) van klippenngaas. Hengforder Waarden, najaar 1972.
Foto: W. G. Gerritse

